

- <<https://andriyivska-tserkva.kiev.ua/novyny/symvol-duhovnogo-vidrozhennya-intronizacziya-patriarha-mstyslava-skrypnika/>>. [15 Листопад 2025].
20. Smyrnov, A 2009, *Mstyslav (Skrypnik): hromadsko-politychnyi i tserkovnyi diiach, 1930–1944 (Mstyslav (Skrypnik): Public, Political and Church Figure, 1930–1944)*, Smoloskyp, Kyiv, 326 s.
 21. Spohady. Patriarkh Dymytrii (Iarema). Pastyr. Patriot. Doslidnyk (Memoirs. Patriarch Dimitriy (Yarema). Pastor. Patriot. Researcher) 2011, Uporiadnyky: Markovych, K & Fediv, Yu, Sviatohorets, Lviv, 352 s.
 22. Trembitskyi, A 2010, 'Naukovets i bohoslov Volodymyr Chekhivskyi (Scientist and theologian Volodymyr Chekhivsky)', *Istoriia religii v Ukraini*, s. 803–810.
 23. Fert, A 2023, *Praktyky derzhavnoho kontroliu nad pravoslavnyimi hromadamy Kyieva (1968–1989) (Practices of state control over the Orthodox communities of Kyiv (1968–1989))*, dysertatsiia PhD, *Natsionalnyi universytet "Kyievo-Mohylianska akademiiia"*, 270 s.
 24. Tsap, M 2014, 'Pershoiierarkh UAPTs mytropolyt Ioan (Bodnarchuk) i proholoshennia patriarkhatu v Ukraini (The First Hierarch of the UAOC Metropolitan John (Bodnarchuk) and the Proclamation of the Patriarchate in Ukraine)', v: *Ukrainske pravoslavia u konteksti vitchyznianoï istorii ta suspilnykh transformatsii, materialy konferentsii*, Ternopil, s. 211–217. Dostupno: <<http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/9755>>. [15 Листопад 2025].

Надійшло до видання / Received
Прийнято до друку / Accepted

19.11.2025
12.01.2026

DOI 10.33930/ed.2019.5007.57(1-2)-16

УДК: 27.01/27.03; 27-016.3; 2(091)

ЕНОХ ЯК ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ ФЕНОМЕН “ХОДІННЯ З БОГОМ”

Д. А. Рибидайло

Анотація.

Актуальність теми дослідження. Постать біблійного Еноха є однією з найбільш загадкових у біблійній традиції. Стислість біблійних згадок про нього поєднується з широкою рецепцією в апокаліптичній та ранньохристиянській традиції, що робить феномен “ходіння з Богом” важливим об’єктом богословського та філософського осмислення.

Постановка проблеми. Мініمالістичний біблійний опис Еноха, доповнений апокрифічною традицією Книги Еноха, відкриває питання про зміст праведності як способу буття людини перед Богом та можливість подолання граничності людського існування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика образу Еноха розглядалася у працях дослідників біблійної апокаліптики та раннього юдаїзму (G. Nickelsburg, J. VanderKam, L. Stuckenbruck, A. Orlov та ін.). Водночас у сучасних студіях недостатньо розроблено інтерпретацію постаті Еноха у світлі екзистенційної філософії.

Постановка завдання. Метою статті є з’ясування богословського та екзистенційного змісту теологеми “ходіння з Богом” на прикладі постаті Еноха з урахуванням біблійної, апокаліптичної та філософської традицій.

Виклад основного матеріалу. У статті здійснено комплексний аналіз біблійних текстів (Бут. 5:22–24; Євр. 11:5; Юд. 14–15), а також апокаліптичного контексту Книги Еноха. Показано, що “ходіння з Богом” постає як цілісний спосіб духовного існування людини у постійній присутності перед Богом (coram Deo). Інтерпретація у світлі екзистенційної філософії (С. К’еркегор, К. Ясперс, М. Гайдеггер, А. Камю) дозволяє розкрити образ Еноха як модель екзистенційної самості, у якій поєднуються свобода, відповідальність і довіра до трансцендентного.

Висновки. Образ Еноха постає як екзистенційний феномен “ходіння з Богом”, що поєднує біблійну антропологію, апокаліптичну есхатологію та філософське осмислення людського буття. Його постать відкриває перспективу розуміння віри як способу існування людини у Божій присутності та як символ надії на подолання граничності людського життя.

Ключові слова. Енох, Книга Еноха, Буття 5, апокаліптики, екзистенціалізм, ходіння з Богом, coram Deo, біблійна антропологія, есхатологія.

ENOCH AS AN EXISTENTIAL PHENOMENON OF “WALKING WITH GOD”

Dmytro Rybydailo

Abstract.

Relevance of the research. *The figure of Enoch is one of the most enigmatic in the biblical tradition. The brevity of the biblical references to him, combined with the extensive reception in apocalyptic and early Christian literature, makes the phenomenon of “walking with God” an important subject of theological and philosophical reflection.*

Relevance of the research. *The minimal biblical description of Enoch together with the apocryphal Enochic tradition raises the question of righteousness as a mode of human existence before God and the possibility of overcoming the limits of human mortality.*

Analysis of recent research and publications. *The figure of Enoch has been studied by scholars of apocalyptic literature and early Judaism such as G. Nickelsburg, J. VanderKam, L. Stuckenbruck, and A. Orlov. However, the interpretation of Enoch in the perspective of existential philosophy remains insufficiently explored.*

Research task. *The aim of the article is to clarify the theological and existential meaning of the concept of “walking with God” through the example of Enoch in the context of biblical, apocalyptic, and philosophical traditions.*

Main material presentation. *The article provides a comprehensive analysis of biblical texts (Gen. 5:22–24; Heb. 11:5; Jude 14–15) together with the apocalyptic tradition of the Book of Enoch. It is shown that “walking with God” represents a holistic mode of spiritual existence in the constant presence before God (coram Deo). The interpretation in the light of existential philosophy (S. Kierkegaard, K. Jaspers, M. Heidegger, A. Camus) allows Enoch to be understood as a model of existential selfhood.*

Conclusions. *The figure of Enoch appears as an existential phenomenon that unites biblical anthropology, apocalyptic eschatology, and philosophical reflection on human existence. His image reveals faith as a mode of being in the presence of God and as a symbol of hope for overcoming the limits of human life.*

Keywords. *Enoch, Book of Enoch, Genesis 5, apocalypticism, existentialism, walking with God, coram Deo, biblical anthropology, eschatology.*

Актуальність теми. Біблійний праотець Енох посідає особливе місце в юдейсько-християнській традиції. Незважаючи на лаконічність біблійних свідчень, його образ отримав значний розвиток у міжзавітній апокаліптичній літературі та богословській думці на протязі всієї історії Християнства й зараз ця фігура приваблює багатьох людей у світі. Й не дивно, що сучасному науковому дискурсі зростає інтерес до інтерпретації біблійних образів у світлі філософської антропології та екзистенціальної філософії. Відповідно феномен “ходіння з Богом”, пов’язаний із постаттю Еноха, відкриває можливість осмислення праведності не лише як моральної характеристики, але і як способу людського існування перед Богом, не лише як моральну досконалість, але як й тезис.

Постановка проблеми. Постать Еноха в біблійній традиції вирізняється загадковістю та багатозначністю. Згадки про нього у Бут. 5:22–24, Сирах. 44:16 та в Новому Заповіті (Євр. 11:5; Юд. 14–15) містять мінімум біографічних деталей, проте саме ця текстуальна згорнутість відкриває простір для богословського й екзистенційного осмислення. Енох характеризується повторюваним висловом “ходив із Богом”, який формує теологему постійної присутності людини перед Творцем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика постаті Еноха активно досліджується у сучасній біблістиці та студіях апокаліптичної літератури. Значний внесок у вивчення енохової традиції зробили G. Nickelsburg та J. VanderKam, які розглянули структуру і богословське значення Книги Еноха. L. Stuckenbruck дослідив роль енохової апокаліптики у формуванні ранньохристиянської есхатології, тоді як A. Orlov зосередив увагу на трансформації образу Еноха у пізній юдейській традиції. Поряд із цим у сучасній філософській думці зростає інтерес до осмислення біблійних сюжетів у світлі екзистенційної антропології. Однак інтерпретація постаті Еноха саме як екзистенційного феномену “ходіння з Богом” залишається недостатньо розробленою, що й визначає напрямок даного дослідження.

Постановка завдання. Наукова новизна цього дослідження полягає у спробі інтегративного прочитання постаті Еноха, в якому поєднуються три зазвичай розділені дослідницькі перспективи: біблійно-екзегетична, апокаліптична та екзистенційно-філософська. На відміну від попередніх студій, що переважно зосереджуються або на

історико-літературному аналізу єнохової традиції, або на її апокаліптичному змісті, у цій роботі здійснюється концептуалізація “ходіння з Богом” як універсальної екзистенційної структури людського буття.

Уперше у вітчизняному науковому дискурсі постать Еноха інтерпретується не лише як елемент біблійного чи апокрифічного наративу, але як модель існування *coam Deo*, що дозволяє по-новому осмислити співвідношення віри, свободи, граничності та трансцендентності. Запропонований підхід також розширює розуміння апокаліптичної традиції, трактуючи її не лише як есхатологічний дискурс, але як форму екзистенційного досвіду, пов'язаного з переживанням Божої присутності та меж людського існування.

Метою статті є з'ясування богословського та екзистенційного змісту теологеми “ходіння з Богом” на прикладі постаті Еноха.

Виклад основного матеріалу дослідження. У біблійній традиції Енох є одним із небагатьох, хто не пізнав смерті в її звичному розумінні. Автор Послання до Євреїв пояснює: “Вірою Енох був перенесений на небо, щоб не бачити смерті; і його не знайшли, бо Бог переніс його. Бо раніш, як його перенесено, він був засвідчений, що Богові він догодив” (Євр. 11:5). Цей новозавітний коментар відкриває богословський сенс оповіді: життя Еноха постає вже не як виняткова біографічна подія, а як свідчення віри, що перевершує владу смерті.

Постає питання: яким чином мінімалістична біблійна характеристика Еноха, його позаканонічне апокаліптичне тло та інтерпретація у світлі екзистенціальної філософії дозволяють осмислити праведність – як спосіб буття, присутність перед Богом і подолання смерті? [18, с. 93] Проблема є актуальною як для богословських студій, так і для філософського аналізу, оскільки окреслює комплексний характер зв'язку між канонічним текстом, позаканонічними свідченнями та екзистенційним досвідом віри. “Ходіння з Богом”, відповідно, постає не як обмежена історичним контекстом подія минулого, а як модель духовного буття, що виявляє можливість подолання розриву між людським і Божим, обмеженим і вічним – перетворюючи біблійний наратив на джерело досвіду співприсутності з Творцем.

Водночас важливо підкреслити, що вислів “ходіння з Богом” не є унікальною характеристикою виключно постаті Еноха, але становить ширший біблійний богословський концепт, який описує спосіб життя людини у присутності Бога. У книзі Буття цей самий вираз застосовується також до Ноя: “Ной був чоловік праведний і непорочний між своїми сучасниками; Ной ходив перед Богом” (Бут. 6:9). У цьому випадку “ходіння” набуває виразного етичного виміру — воно пов'язане з праведністю як формою життя, що протистоїть загальному моральному занепаду світу.

Іншого відтінку цей концепт набуває у покликанні Авраама: “Ходи передо Мною і будь непорочний” (Бут. 17:1). Тут “ходіння перед Богом” виступає не як опис уже здійсненої праведності, а як нормативна вимога, що відкриває динамічний горизонт віри як процесу. На відміну від Еноха, який постає як зразок завершеної цілісності життя перед Богом, Авраам репрезентує шлях становлення — віру як рух, як вихід у невідоме, як відповідь на Боже покликання.

У подальшій біблійній традиції цей мотив розвивається у пророчій та мудрій літературі. Зокрема, у книзі пророка Міхея знаходимо узагальнення: “О людино, сказано тобі, що добре... ходити покійно з Богом твоїм” (Міх. 6:8). Тут “ходіння з Богом” означає вже не лише індивідуальний духовний досвід, але універсальний етичний принцип, який охоплює справедливість, милосердя і смирення.

Таким чином, біблійна традиція дозволяє розглядати “ходіння з Богом” як поліфонічний концепт, що включає кілька взаємодоповнюючих вимірів: онтологічний (життя у Божій присутності), етичний (праведність як спосіб дії), екзистенційний (рух віри) та завітний (відповідь на Боже покликання). У цьому ширшому контексті постать Еноха не ізольована, а радше концентрує в собі ці смисли у гранично стислій і символічній формі.

А саме через це ми вважаємо, що методологічно дослідження ґрунтується на герменевтичному поєднанні екзегетичного та екзистенційно-філософського підходів [19, р. 120]. Перший забезпечує текстуальну точність і богословську послідовність інтерпретації, другий відкриває внутрішній вимір віри, переживання Божої присутності та самосвідомість людини у сакральному просторі.

Біблійний вислів “ходіння з Богом” відкриває читачеві особливий вимір праведності: ним передається спосіб буття, в якому віра здійснена як постійна присутність людини перед

Божим Лицем (*coram Deo*). Енох – це не той, хто лише “вірить”: він “існує у Бозі”, живе перед Ним, здійснює своє буття як акт довіри, слухняності та спів-присутності. Завдяки дієслівній формі *gimnael* давньоєврейський вислів *וַיֵּיטָחֵלְלֶךָ הָאֱלֹהִים* (*wayyithallēk ḥănōk 'et-hā'ēlōhîm*, “ходив Енох перед Богом”) передає семантику взаємної присутності: не як разову релігійну дію, а як тривалий спосіб її життя. Людина, інакше кажучи, перебуває перед Богом у постійному взаємному *coram Deo* – у живій події, де Боже буття стає простором її існування [4, р. 630]. Книга Сираха узагальнює цю духовну дійсність короткою формулою: “Енох догодив Господу й був узятий – приклад покаяння для родів” (Сир. 44:16). Тут отримуємо етичний вимір феномену “ходіння з Богом” – замість мати вигляд ізольованого духовного досвіду, він постає як спосіб життя, сповнений сотеріологічного значення для усього людства. У Посланні ж Юди Енох з'являється в апокаліптичному контексті – як пророк есхатологічного одкровення: “Ось іде Господь зо Своїми десятками тисяч святих, щоб суд учинити над усіма...” (Юд. 14-15). Тепер особистий досвід праведника набуває космічних масштабів, розкриваючи перспективу сопричастя людського і божественного у динаміці майбутнього Суду [10, р. 36].

Перейдемо до найдавнішого біблійного свідчення про Еноха – оповіді книги Буття (5:22-24) та її новозавітного осмислення в Посланні до Євреїв (11:5). Ці тексти утворюють єдину богословську лінію – від наративного повідомлення про “ходіння з Богом” до його тлумачення як події віри, що долає смерть [22, р. 365]. У книзі Буття постать Еноха подана у гранично стислому вигляді, але із виразною структурною симетрією. Подвійне уживання формули “ходив Енох із Богом” (Бут. 5:22, 24) не є випадковим: воно вказує на цілісний спосіб життя, а на не окремий релігійний акт. У біблійній поетиці повторення часто служить функцією сакралізації, чим наголошується тривалість та сталість стосунку між людиною і Богом [2, р. 49]. Особливо виразним цей мотив виявляється у контексті родоvodu Адама. Його ритм будується навколо повторюваної формули “...та й помер він”. Саме тут постає виняток, де про Еноха сказано інакше: “і не стало його, бо забрав його Бог”. Відповідно, у ритмі народження й смерті виникає розрив, що відкриває іншу можливість людського буття [1, р. 98]. Цей розрив є не лише рисою наративу, а й містить богослов'я. Постать Еноха є знаком того, що смерть – це не остаточна межа людського існування. Життя у Божій присутності відкриває перспективу сопричастя з Божественною вічністю. Тобто, смерть у цьому родоvоді звучить як рефрен людської історії – і саме тому поява Еноха змінює сам ритм оповіді.

Послання до Євреїв (11:5) пропонує богословське пояснення цієї події: “Вірою Енох був перенесений на небо, щоб не бачити смерті; і його не знайшли, бо Бог переніс його. Бо раніш, як його перенесено, він був засвідчений, що Богові він догодив”. У цьому тексті “ходіння з Богом” тлумачиться як віра, а віра – як спосіб існування, що долає владу смерті [18, с. 95]. Автор Послання переосмислює біблійний наратив, показуючи, що віра не лише засвідчує праведність, а й відкриває нову форму життя – життя у Бозі, в якому смерть перестає бути остаточною межею. Сам Енох у цьому сенсі постає образом того, що життя, прожите перед Божим Лицем, вже є участь у вічності [7, р. 642]. У Посланні Юди (14-15) новозавітна традиція розгортає цей мотив далі. Енох з'являється вже як пророк есхатологічного суду: “Ось іде Господь зі Своїми десятками тисяч святих, щоб суд учинити над усіма...”. Біблійний автор спирається на позаканонічне свідчення Книги Еноха, фактично визнаючи його духовну авторитетність. Так особа Еноха у християнській свідомості виходить за межі простої родової постаті давнини і набуває значення пророчого знаку майбутнього Суду. У новозавітній перспективі Енох постає свідком життя у Божій присутності – життя, яке вже належить майбутньому віку і вказує на есхатологічне сповнення історії.

Отже, екзегетичний аналіз текстів Буття та Послання до Євреїв показує, що біблійне “ходіння з Богом” варто сприймати більше, ніж моральну характеристику праведника – це дійсно є спосіб життя перед Божим Лицем. Віра у такому житті постає як участь у присутності Божій, де смерть більше не є остаточною межею людського буття [18, с. 103].

Саме в такому богословському горизонті формується апокаліптична традиція. Свій найбільш розгорнутий вираз вона отримала у книзі Еноха – твір, створений приблизно у II-I ст. до Р. Х. Він не є частиною Септуагінти, але увійшов до ефіопського біблійного канону [5, р. 12]. Книга Еноха являє собою складну компіляцію кількох апокаліптичних творів різного часу і походження [17, р. 535], а її структура відбиває багатопланову традицію, в якій містичні

видіння небесного світу поєднуються з морально-есхатологічним закликом до справедливості [15, р. 180]. Найдавнішими складовими цієї збірки вважаються Книга Сторожів (1 Ен. 1-36) та Книга Приповідей (1 Ен. 37-71). Перша містить розповідь про падіння ангелів (грец. *εὐρηγοροι* – “сторожі”), їхній гріх і його наслідки для людства, а також Боже втручання, спрямоване на відновлення справедливості у світі. Цей сюжет формує характерну для апокаліптичної традиції антропологію, в якій космічний безлад віддзеркалює моральне спотворення людського життя. “Книга Приповідей” своєю чергою, зосереджується на темі майбутнього Суду та постаті Сина Людського, яка має очевидні паралелі з новозавітним образом Месії. У цьому сенсі Книга Еноха виступає важливим тлом для формування ранньохристиянської есхатології, де історія розглядається як процес, спрямований до остаточного Божого суду і відновлення справедливості [26, р. 273].

Апокаліптичний горизонт цієї традиції окреслює напруту між беззаконням світу та неминучістю Божого втручання. Господь “іде з тисячами святих, щоб суд учинити над усіма” (Юд. 14-15) – постаючи не лише як Суддя, а й як Творець, який очищує світ від зла і відновлює порядок первісного задуму. У цьому проголошенні апокаліпсис не зводиться до образу руйнування, а відкриває перспективу очищення й оновлення, коли кінець історії одночасно стає її преображенням. Божя присутність, що наближується, є знаком Суду і надії: усвідомлення Божої справедливості тут невіддільне від очікування милосердя. Відтак апокаліптична традиція, пов’язана із постаттю Еноха, поєднує мотиви суду і спасіння – ту саму богословську напругу, яка згодом стане важливою для християнського есхатологічного мислення [9, р. 248]. Особливого значення набуває і факт прямого цитування Юдою пророчого свідчення Еноха, що вказує на усвідомлення ранньохристиянською спільнотою енохової апокаліптичної традиції у якості авторитетного тла проголошення Божого суду. Відтак посилення на Еноха каже, що рання Церква користувалася ширшим корпусом юдейських пророчих текстів, розпізнаючи в них богословськи значущі мотиви одкровення.

Для християнського богослов’я це має принципове значення: досвід Божого одкровення в історії не замкнений межами текстуального канону – він відкриває ширший простір юдейської апокаліптичної традиції. Книга Еноха у цьому контексті постає вагомим свідченням есхатологічного мислення, де образ “взятого Богом” праведника отримує космічний вимір [9, р. 274]. Апокаліптична перспектива поглиблює біблійний мотив “ходіння з Богом”, а особиста вірність праведника розглядається у світлі преображення усього творіння. Саме тому Енох, його постать, є не лише фігурант історії, а й символом того, хто стоїть на межі між земним і небесним, часом і вічністю [21, р. 89].

Образ Еноха, який “ходив із Богом”, відкриває важливий богословський вимір біблійної антропології. Явлена на ньому праведність не визначається ані зовнішнім визнанням, ані ритуальною формою – її розкриття відбувається через спосіб життя перед Божим Лицем. Саме тому справжнім критерієм праведності постає *coram Deo* – життя перед Богом як остаточним горизонтом суду і визнання [11, р. 25], але ніяк не суспільна валідність поведінки. І саме в цьому сенсі біблійний образ Еноха відкриває простір для подальшої богословської рефлексії.

Свідчення Св. Писання дозволяють побачити важливу рису образу Еноха – його мовчазність. Ця позбавлена демонстративності тиша має подвійний зміст. По-перше, вона виражає етичну скромність: відмову від перетворення віри на публічне підтвердження власної праведності. По-друге, вона відкриває особливий спосіб духовного пізнання – своєрідну епістемологію присутності, в якій істина відкривається не через риторичне проголошення, а через мовчазне перебування перед Богом. У цьому сенсі “ходіння перед Богом” разом із приватною релігійною інтимністю, вказує й на спосіб життя, що формує моральну й духовну свідомість людини [11, р. 26]. Антиподом такої позиції постає людина, яка шукає підтвердження власної значущості в оцінках інших. У соціальному вимірі її ідентичність формується через зовнішні ознаки – похвалу, престиж, вплив тощо. У релігійному контексті це легко перетворюється на публічне благочестя, вимірюванням віри видимими проявами або кількістю добрих справ, про які знають інші. Шлях Еноха, навпаки, передбачає відмову від самоствердження. Справжня віра, інакше кажучи, не шукає публічних підтверджень, а формує внутрішню відповідність життя у Божій присутності – *coram Deo* [11, р. 18].

Така інтерпретація має також етичні наслідки для розуміння громади і пастирства. Якщо автентичність віри визначається особистою присутністю перед Богом, виникає

питання: чи не призводитиме це до релігійного ізоляціонізму або духовного елітизму? Біблійний образ Еноха показує іншу логіку. Внутрішня орієнтація на Бога не заперечує відповідальності перед людьми, а радше преображає її. Дія, що народжується із співприсутності з Богом, спрямована не самоствердження, а на служіння іншим. Відтак “ходіння з Богом” не закликає до втечі від світу, і так само не закликає до життя, в якому справедливість і милосердя здійснюються задля людського визнання. Центральний його заклик – це пробувати у вірності в присутності Божій, що в біблійній традиції виступає, як остаточне мірило людських дій [10, р. 38]. Водночас богословська рефлексія повинна зберігати необхідний баланс: надмірне наголошення на приватності віри може призвести до духовної ізоляції або збайдужілості до спільнотного життя. Тому біблійний мотив “ходіння перед Богом” слід розуміти й як джерело сили для служіння, а не як виправдання відходу від суспільної відповідальності [25, р. 348].

Послання Юди (Юд. 14-15) додає до постаті Еноха ще одного виміру – пророчого свідчення. Його слово впливає із “ходіння з Богом” і спрямоване на викриття моральної самодостатності людини. Божий Суд тут постає як горизонт істини, перед яким людські вчинки отримують остаточну оцінку. Образ самого Еноха у цьому сенсі поєднує особисту присутність перед Богом із відповідальністю перед світом. Інакше кажучи, праведність – це не тільки приватна чеснота, а й спосіб буття, відкритий через свідчення істини [10]. Водночас цей образ вписується у ширшу біблійну традицію “ходіння з Богом” – як спосіб динамічного життя віри, що зберігає вірність Божій правді, причому й навіть тоді, коли вона суперечить домінантним нормам світу (пор. Бут. 6-9) [12; 14].

До образу Еноха як праведника примикають і інші біблійні приклади “ходіння з Богом”. У Книзі Буття подібний мотив набуває іншого, більш динамічного виміру в постаті Авраама. Послання до Євреїв (11:8) характеризує його як того, хто “пішов, не відаючи, куди йде”. Цей вихід у невідомість виявляє екзистенційну сміливість віри, коли довіра до Божої обітниці перетворює невідоме на простір Його присутності. Аврамова подорож показує, що “ходіння з Богом” не обмежується внутрішньою праведністю, але передбачає відкритість до нового досвіду, в якому віра стає формою руху, а рух – формою буття [24, р. 639]. У новозавітній традиції цей мотив отримує подальший розвиток у житті апостола Павла. Своє існування він описує як постійний рух “у Христі” (Флп. 3:12-14; Гал. 2:20), де віра – це не завершений стан, а динамічний процес сопричастя з Богом. Тож для Павла християнське життя – це шлях, в якому внутрішня орієнтація серця і конкретні дії формують єдину структуру існування [10, р. 36]. Зіставлення цих прикладів дозволяє побачити послідовну біблійну лінію: “ходіння з Богом” постає як фундаментальне покликання людини. У цій традиції поєднуються три взаємно комплементарні виміри – внутрішня спрямованість життя до Бога (Енох), вихід у невідоме як акт довіри (Авраам) та активне духовне життя у сопричасті з Христом (Павло). Усі ці моделі є свідченням віри – що вона не є статична декларація, а спосіб буття, в якому людина відповідає на своє покликання жити у Божій присутності [7, р. 639].

Таким чином, біблійна традиція формує єдину концептуальну лінію, в якій “ходіння з Богом” постає універсальним феноменом праведності: воно поєднує внутрішню тишу і духовну дисципліну, активне моральне служіння та екзистенційну сміливість виходу у невідоме, а також постійний рух у сопричасті з Богом. Така інтеграція внутрішнього і зовнішнього, приватного й публічного, темпорального й вічного робить “ходіння з Богом” ключовим елементом біблійного розуміння людського існування, в якому поєднані моральна вірність, духовний досвід і есхатологічна перспектива [10, р. 35].

Досвід життя перед Божою присутністю, його внутрішня напрута – коли віра постає як спосіб буття, а не лише як моральна норма – згодом привернув увагу мислителів екзистенційної традиції. Продуктивним у цьому контексті є підхід Сьорена К’єркегора, який визначає віру як стан “одиночності перед Богом” (*the individual before God*). Людина, яка перебуває у цьому стані, постає без опори на колективні норми чи соціальні уявлення про релігійність [16]. Енох у такій перспективі виступає архетипом екзистенційної свободи перед Богом: його “ходіння з Богом” – це спосіб буття, де покора не зведена до пасивного підпорядкування, але відкриває простір внутрішньої свободи. “Одиночність перед Богом” тут означає відповідальність за власне існування у трансцендентному порядку, коли свобода реалізується як добровільне спрямування життя до Божественного. Відтак праведність Еноха постає як екзистенційна форма самовираження, у якій покора й автономія не заперечують

одна одну, але взаємно розкривають автентичність людського буття [12; 16]. Саме в цьому й відкривається новий рівень інтерпретації: праведність Еноха постає як історичне явище, апокаліптичне явище, і разом з тим як постійно діючий приклад здатності людини жити *Coram Deo*, залишаючись при цьому вільною, відповідальною і внутрішньо самостійною [16, с. 130].

Карл Ясперс визначає граничні ситуації (*Grenzsituationen*) як моменти, в яких людина безпосередньо стикається із нездоланним – зокрема зі смертю – і через це відкриває істину власного існування. У цьому горизонті особа Еноха постає як унікальний випадок трансформації граничності: його “узяття без смерті” не означає уникнення межі, а виявляє інший спосіб її переживання. Досвід Еноха засвідчує: зустріч зі смертю, як граничною категорією, не обов’язково завершується фатальністю, але може стати проривом у безпосередню присутність Бога, де межі людського існування перестають бути остаточними [13]. Смерть у цьому сенсі не усувається, але набуває нового екзистенційного статусу, тобто, життя у сопричасті з Богом сприяє трансформації “смерті-як-неминуності” у “смерть-як-можливість” участі у вічності. Звідси, “узяття” Еноха постає символом того, як гранична ситуація здатна відкривати новий спосіб буття – “ходіння з Богом”, в якому граничність не заперечується, а переосмислюється у світлі трансцендентного [14, р. 20]. Воно показує, що “ходіння з Богом” включає як моральну й духовну дисципліну, так і сміливість перебувати у граничних умовах, перетворюючи їх на джерело автентичного існування та сопричастя з Творцем [14, р. 19].

У цьому ж екзистенційному горизонті доцільно згадати гайдеггерівський концепт *Sein-zum-Tode*, де смерть постає як структурний вимір автентичного людського буття. У біблійному образі Еноха цей горизонт так само не заперечується, але зазнає радикальної трансформації: “узяття без смерті” виявляє можливість такого способу існування, де смерть перестає бути остаточним джерелом сенсу. “Ходіння з Богом” постає тут як альтернатива буттю-до-смерті – це не втеча від граничності, а її переосмислення у відношенні довіри й присутності Бога. Тому екзистенційна напруга, яка у гайдеггерівській перспективі спрямована в небуття, у біблійному досвіді Еноха відкривається як шлях до сопричастя із трансцендентним порядком, де граничність цей спосіб буття не руйнує, а перетворює [6]. Загалом, через призму Гайдеггера біблійна традиція разом із моральними чи релігійними уроками відкриває новий екзистенційний горизонт. Автентичне буття вже не визначається страхом перед кінцем і униканням смерті – тепер в його основі є здатність прийняти граничність і водночас реалізувати існування у присутності Бога, де довіра перетворює онтологічну напругу у шлях до повноти життя.

У такому прочитанні біблійна традиція відкриває альтернативу трагічній логіці буття-до-смерті. Однак у подальшому розвитку екзистенціалізму ця напруга отримала ще більш радикальне вираження – у концепції абсурду. Показовим у цьому контексті буде зіставлення із концептом “бунтівної людини” Альбера Камю, для якого відповіддю на абсурд світу стає активний спротив і самостійне конструювання сенсу без звернення до трансцендентного порядку [3]. Постать Еноха виявляє принципово іншу екзистенційну логіку: його “ходіння з Богом” не є формою ескапізму чи бунту – це є спосіб життя, в якому сенс приймається у горизонті довіри й моральної відповідальності перед Богом, а не виборюється через протистояння. Реакція Еноха на абсурдність світу, таким чином, не постає як конфронтація чи саморуйнування – вона має вигляд цілісного і стабільного способу буття у присутності Творця [23]. З філософської точки зору, Енох – антипод бунтівної людини: життя у сопричасті з Богом дозволяє долати екзистенційну напругу через трансформацію граничного досвіду у джерело сенсу. Тиша його ходіння, у поєднанні з внутрішньою радикальністю, формує особливу екзистенційну стратегію: бути праведником означає одночасно зберігати внутрішню свободу і не входити у конфронтацію з фундаментальним порядком реальності [14, р. 18]. Тому Енох постає як модель екзистенційного відгуку на абсурд світу, який, замість протесту, отримує форму сопричастя, замість заперечення – присутність, де “ходіння з Богом” реалізує одночасно тишу, внутрішню дисципліну та радикальну автентичність [23, р. 112].

Таким чином, можемо підсумувати екзистенційний вимір постаті Еноха, що знаходить своє підтвердження у філософських інтерпретаціях. С. К’еркегор представляє віру як “одиночність перед Богом”, коли людина постає перед Трансцендентним поза натовпом і соціальними уявленнями про благочестя. Енох у цьому сенсі символізує екзистенційну

позицію, в якій покора відкриває внутрішню свободу. К. Ясперс дозволяє бачити в “узятті” Еноха трансформацію граничної ситуації: межові досвіди, зокрема смерть, не знищують буття, а стають точкою прориву до Божої присутності. У гайдеггерівській перспективі це можна описати як рух від “буття-до-смерті” до буття, вкоріненого у Божій присутності. Нарешті, у контрасті з концепцією “бунтівної людини” А. Камю постать Еноха відкриває іншу відповідь на абсурд світу: не конфронтацію і не самотворення сенсу, а довіру і сопричастя з Творцем. У сукупності ці підходи дозволяють дивитись на Еноха як на екзистенційний феномен: його “ходіння з Богом” постає як спосіб буття, який поєднує свободу, моральну відповідальність, довіру до трансцендентного та надію на подолання смерті [12, р. 128]. В цілому, образ Еноха відкриває важливий урок для богословської та філософської рефлексії. А саме – “ходіння з Богом” постає як радикальна форма життя, в якій свобода, покора, довіра і моральна відповідальність утворюють цілісну структуру людського існування. Людське життя у цій перспективі набуває сенсу через сопричастя із трансцендентним і входить у горизонт Божої вічності [7, р. 640].

Розгляд Книги Еноха як позаканонічного тексту дозволяє осмислити феномен людини “на межі спільноти” як символ екзистенційної маргінальності, що не позбавляє духовної значущості. Хоча Книга Еноха не входить до біблійного канону (за винятком Ефіопської Церкви) [5, р. 87], її пророче свідчення зберігає богословську вагу. Це відкриває перспективу розуміння віри як процесу, що не обмежується формальними структурами або інституційним авторитетом: справжнє “ходіння з Богом” може здійснюватися навіть поза усталеними межами релігійної спільноти. У такому сенсі маргінальність постає вже не як соціологічна категорія, а як форма екзистенціальної приналежності – як людське існування, що шукає участі у Божому Слові та внутрішнього сопричастя з Творцем, і при тому залишається “на межі” між усталеними канонічними й соціальними кордонами [12, р. 134].

У християнській традиції постать Еноха набуває подальшого значення. Церква як тіло Христове покликана продовжувати традицію “пам’ятання” – бути спільнотою тих, кого Бог пам’ятає по імені. Така пам’ять не залежить від формальних критеріїв інституційної належності, але ґрунтується на участі у Божому житті. У цьому сенсі маргінальна позиція Еноха стає моделлю духовного включення: справжня спільнотність визначається не зовнішніми формою чи статусом у спільноті, а автентичним переживанням Божої присутності і готовністю “ходити з Богом” [8, р. 18].

Висновки. У проведеному дослідженні постать Еноха розглянуто як екзистенційний феномен “ходіння з Богом”, що поєднує біблійну екзегезу, апокаліптичний контекст Книги Еноха та інтерпретації у світлі філософії екзистенціалізму. Аналіз біблійних текстів (Бут. 5:22-24; Євр. 11:5; Юд. 14-15) дозволяє зробити висновок, що “ходіння з Богом” у біблійній традиції постає не лише як характеристика моральної праведності, але й як спосіб людського буття, визначений у свою чергу постійною присутністю перед Богом (*coram Deo*).

Отримані результати дозволяють уточнити місце теологеми “ходіння з Богом” у біблійній антропології: вона постає не як маргінальний опис окремих праведників, але як фундаментальна структура віри, що проходить через різні біблійні наративи та досягає концептуальної цілісності у постаті Еноха. У цьому сенсі дослідження пропонує нову інтерпретаційну рамку, в якій біблійні, апокаліптичні та філософські смисли поєднуються у цілісну модель розуміння людського існування перед Богом.

Філософська інтерпретація цього мотиву у працях С. К’єркегора, К. Ясперса, М. Гайдеггера та А. Камю дозволяє розкрити екзистенційний вимір особи Еноха. У такому прочитанні його “ходіння з Богом” постає як форма існування, що поєднує свободу, відповідальність, довіру до трансцендентного та здатність трансформувати граничні ситуації людського життя. Постать Еноха у цьому контексті відкриває альтернативу екзистенційній напрузі й абсурду, демонструючи можливість подолання смерті та обмеженості людського існування через сопричастя з Богом.

Окремого значення набуває апокаліптичний контекст Книги Еноха. Її позаканонічний статус дозволяє осмислити феномен духовної “маргінальності”, у якій приналежність до Божого життя не визначається виключно інституційними чи канонічними рамками. У цьому сенсі постать Еноха виступає символом людини, що перебуває “на межі спільноти”, але зберігає автентичну приналежність до Божої присутності.

Отже, образ Еноха виявляє універсальний богословський принцип: віра постає як доктринальне переконання, як моральна чеснота, і разом із тим як спосіб буття людини

перед Богом. Така перспектива дозволяє поєднати біблійну, апокаліптичну та екзистенційну традиції у цілісному розумінні людського існування.

Перспективи подальшого дослідження. Осмислення постаті Еноха відкриває кілька важливих напрямів. По-перше, поглиблений аналіз біблійної теології “ходіння з Богом” у світлі сучасної екзистенційної філософії дозволяє сформулювати концептуальну модель духовного життя, у якій свобода, покора і відповідальність постають як взаємопов’язані виміри людського існування перед Богом.

По-друге, міждисциплінарні дослідження біблійного та апокаліптичного матеріалу можуть уточнити роль позаканонічних текстів у формуванні ранньохристиянських уявлень про праведність, есхатологію та спасіння. У цьому контексті Книга Еноха постає важливим свідченням живої рецепції пророчої традиції у ранній юдейській та християнській думці.

По-третє, подальше вивчення постатей “маргінальних” праведників у біблійній традиції здатне поглибити розуміння духовного досвіду людини, для якої приналежність до Божого життя визначається не лише інституційними формами, але передусім екзистенційною участю у Божій присутності.

Нарешті, порівняльний аналіз біблійних образів праведності з концепціями С. К’єркегора, К. Ясперса, М. Гайдеггера та А. Камю відкриває перспективу подальшого розвитку досліджень, спрямованих на осмислення біблійної віри як особливого способу людського буття. Такий підхід може стати основою ширшого богословсько-філософського дослідження феномену “ходіння з Богом” як екзистенційної структури віри.

Список використаних джерел:

1. Alexander, PS 1998. ‘From Son of Adam to Second God: Transformations of the Biblical Enoch’, in Stone, M. E. and Bergren, T. A. (eds.) *Biblical Figures Outside the Bible*. Trinity Press, pp. 87–122.
2. Baumeister, A 2012. ‘Origins and Hidden Motives of Fundamental Ontology’, *Sententiae*, 27(2), pp. 46–59.
3. Blackburn, V 2011. ‘Albert Camus: The Challenge of the Unbeliever’, *Scottish Journal of Theology*, 64(3), pp. 313–326.
4. Brock, SP 1968. ‘A Fragment of Enoch in Syriac’, *Journal of Theological Studies*, 19, pp. 626–631.
5. Charles, RH 1906. *The Ethiopic Version of the Book of Enoch*. Oxford : Clarendon Press.
6. Dakhniy, A 2012. ‘Authenticity in Face of Death: Thanatological Problematics in the Thinking of M. Heidegger and L. Tolstoy’, *Sententiae*, 27(2), pp. 67–76.
7. De Martin De Viviés, P 2016. ‘La figure d’Hénoch’, *Études Théologiques et Religieuses*, 91(4), pp. 639–646.
8. Dimant, D 1983. ‘The Biography of Enoch and the Books of Enoch’, *Vetus Testamentum*, 33, pp. 14–29.
9. DiTommaso, L 2007. ‘Apocalypses and Apocalypticism in Antiquity’, *Currents in Biblical Research*, 5, pp. 235–286.
10. Dix, GH 1925. ‘The Enochic Pentateuch’, *Journal of Theological Studies*, 27, pp. 29–42.
11. Frey, J & Levison, JR (eds.) 2014. ‘The Origins of Early Christian Pneumatology’, in *The Holy Spirit, Inspiration, and the Cultures of Antiquity*. De Gruyter, pp. 1–38.
12. Iwański, D 2013. ‘Księga Henocha – starożytny apokryf w świetle współczesnej wiedzy’, *Teologia i Człowiek*, 21(1), pp. 123–140.
13. Хміль, ВВ & Корх, ОМ 2017. ‘Умови історичності людського існування та історії людства за Ясперсом’, *Антропологічні виміри філософських досліджень*, 12, с. 121–127.
14. Laurence, R 1883. *The Book of Enoch the Prophet*. London: Kegan Paul, Trench & Co.
15. Lawlor, HL 1904. ‘The Book of Enoch in the Egyptian Church’, *Hermathena*, 30, pp. 178–183.
16. Малівський, АМ 2018. ‘Мотиви особистого філософування: Декарт і К’єркегард’, *Антропологічні виміри філософських досліджень*, 13, с. 124–133.
17. Muchowski, P 2024. ‘Genesis 5:24 in Karaite Exegesis: Printed Commentaries’, *The Biblical Annals*, 14(3), pp. 531–552.
18. Нестеренко, П 2021. ‘Проблема смерті та безсмертя особистості в історії філософії’, *Вісник Львівського університету*, 37, с. 93–106.
19. Nickelsburg, GWE & VanderKam, JC 2012. *1 Enoch: The Hermeneia Translation*. Minneapolis: Augsburg Fortress.
20. Orlov, AA 2007. ‘On the Polemical Nature of 2 (Slavonic) Enoch’, *Scrinium*, 3(1), pp. 337–363.
21. Orlov, A & Boccaccini, G 2012. *New Perspectives on 2 Enoch: No Longer Slavonic Only*. Leiden: Brill.
22. Powęska, M 2018. ‘Księga Przypowieści Henocha’, *Resovia Sacra*, 25, pp. 339–371.
23. Prince, PE 2025. ‘A Critique of Suicide from Camussian Perspective’, *Advance Journal of Arts, Humanities and Social Sciences*, 8(3), pp. 107–117.
24. Rowland, C 2003. ‘Review: 1 Enoch 1. A Commentary on the Book of 1 Enoch’, *Journal of Theological Studies*, 54(2), pp. 635–641.

25. Stuckenbruck, LT 2007. *1 Enoch 91–109*. Berlin: Walter de Gruyter.
26. Stuckenbruck, LT 2016. 'The Use and Function of Jeremianic Tradition in 1 Enoch', in Schmidt, K. & Najman, H. (eds.) *Jeremiah's Scriptures*. Brill, pp. 268–279.

References:

1. Alexander, PS 1998. 'From Son of Adam to Second God: Transformations of the Biblical Enoch', in Stone, M. E. and Bergren, T. A. (eds.) *Biblical Figures Outside the Bible*. Trinity Press, pp. 87–122.
2. Baumeister, A 2012. 'Origins and Hidden Motives of Fundamental Ontology', *Sententiae*, 27(2), pp. 46–59.
3. Blackburn, V 2011. 'Albert Camus: The Challenge of the Unbeliever', *Scottish Journal of Theology*, 64(3), pp. 313–326.
4. Brock, SP 1968. 'A Fragment of Enoch in Syriac', *Journal of Theological Studies*, 19, pp. 626–631.
5. Charles, RH 1906. *The Ethiopic Version of the Book of Enoch*. Oxford : Clarendon Press.
6. Dakhniy, A 2012. 'Authenticity in Face of Death: Thanatological Problematics in the Thinking of M. Heidegger and L. Tolstoy', *Sententiae*, 27(2), pp. 67–76.
7. De Martin De Viviés, P 2016. 'La figure d'Hénoch', *Études Théologiques et Religieuses*, 91(4), pp. 639–646.
8. Dimant, D 1983. 'The Biography of Enoch and the Books of Enoch', *Vetus Testamentum*, 33, pp. 14–29.
9. DiTommaso, L 2007. 'Apocalypses and Apocalypticism in Antiquity', *Currents in Biblical Research*, 5, pp. 235–286.
10. Dix, GH 1925. 'The Enochic Pentateuch', *Journal of Theological Studies*, 27, pp. 29–42.
11. Frey, J & Levison, JR (eds.) 2014. 'The Origins of Early Christian Pneumatology', in *The Holy Spirit, Inspiration, and the Cultures of Antiquity*. De Gruyter, pp. 1–38.
12. Iwański, D 2013. 'Księga Henocha – starożytny apokryf w świetle współczesnej wiedzy', *Teologia i Człowiek*, 21(1), pp. 123–140.
13. Khmil, VV & Korkh, OM 2017. 'Umovy istorychnosti liudskoho isnuvannia ta istorii liudstva za Yaspersom (Conditions of the Historicity of Human Existence and the History of Humanity according to Jaspers)', *Antropolohichni vymiry filosofskykh doslidzhen*, 12, pp. 121–127.
14. Laurence, R 1883. *The Book of Enoch the Prophet*. London: Kegan Paul, Trench & Co.
15. Lawlor, HL 1904. 'The Book of Enoch in the Egyptian Church', *Hermathena*, 30, pp. 178–183.
16. Malivskyi, AM 2018. 'Motyvy osobystoho filosofuvannia: Dekart i Kierkehard (Motives of Personal Philosophizing: Descartes and Kierkegaard)', *Antropolohichni vymiry filosofskykh doslidzhen*, 13, s. 124–133.
17. Muchowski, P 2024. 'Genesis 5:24 in Karaite Exegesis: Printed Commentaries', *The Biblical Annals*, 14(3), pp. 531–552.
18. Nesterenko, P 2021. 'Problema smerti ta bezsmertia osobystosti v istorii filosofii (The Problem of Death and Immortality of Personality in the History of Philosophy)', *Visnyk Lvivskoho universytetu*, 37, s. 93–106.
19. Nickelsburg, GWE & VanderKam, JC 2012. *1 Enoch: The Hermeneia Translation*. Minneapolis: Augsburg Fortress.
20. Orlov, AA 2007. 'On the Polemical Nature of 2 (Slavonic) Enoch', *Scrinium*, 3(1), pp. 337–363.
21. Orlov, A & Boccaccini, G 2012. *New Perspectives on 2 Enoch: No Longer Slavonic Only*. Leiden: Brill.
22. Powęska, M 2018. 'Księga Przypowieści Henocha', *Resovia Sacra*, 25, pp. 339–371.
23. Prince, PE 2025. 'A Critique of Suicide from Camussian Perspective', *Advance Journal of Arts, Humanities and Social Sciences*, 8(3), pp. 107–117.
24. Rowland, C 2003. 'Review: 1 Enoch 1. A Commentary on the Book of 1 Enoch', *Journal of Theological Studies*, 54(2), pp. 635–641.
25. Stuckenbruck, LT 2007. *1 Enoch 91–109*. Berlin: Walter de Gruyter.
26. Stuckenbruck, LT 2016. 'The Use and Function of Jeremianic Tradition in 1 Enoch', in Schmidt, K. & Najman, H. (eds.) *Jeremiah's Scriptures*. Brill, pp. 268–279.

Надійшло до видання / Received
Прийнято до друку / Accepted

16.1.2025
12.01.2026